



## *Reguła Eugipiusza o funkcji opata*

### The Tasks of an Abbot as Defined in Eugippius' *Regula*

Ks. Bogdan Czyżewski<sup>1</sup>

---

**Abstract:** *The Regula* written for the monastery in Lucullanum by Eugippius (6th c.), although not very original, has some elements that are worth paying attention to. Its author compiled eight rules of the ancient Church, most of which he had drawn from the monastic writings of St. Augustine and the *Regula Magistri*. In several places he shortened the sources he cited, bearing in mind the specificity of the monastery of which he was the abbot. Noteworthy are the texts about the abbot, to whom Eugippius gave, right after Christ, the highest dignity in the community. He also focused on the responsibility of the abbot for his brethren, both in the formation of their spiritual lives and in the discipline to which they were subjected in order to reach perfection. The originality of Eugippius' *Regula* also lies in his "correction" of some texts he "appropriated." Sometimes this procedure created a certain difficulty, especially with regard to his terminology referring to the abbot. He is not always consistent in using the terms *abbas*, *praepositus* and *decanus*, which means that we are not always able to determine exactly whom Eugippius meant. However, this does not change the fact that the abbot of the monastery in Lucullanum, thanks to the provisions contained in the *Regula*, was aware of his great responsibility before God and the community he headed.

**Keywords:** Eugippius; *Regula*; abbot; superior; monastery

---

Autor interesującej nas *Reguły* Eugipiusz<sup>2</sup> urodził się w połowie V wieku na terenie dzisiejszej Austrii w Noricum. Jego rodzina miała pochodzenie

---

<sup>1</sup> Ks. prof. dr hab. Bogdan Czyżewski, Wydział Teologiczny, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; email: czybo@amu.edu.pl; ORCID: 0000-0002-6040-5523.

<sup>2</sup> Na temat Eugipiusza i jego dzieł ukazało się kilka opracowań, m.in. A. de Vogüé, *Praefatio*, w: Eugippius, *Regula*, ed. F. Villegas – A. de Vogüé, CSEL 87, Vienne 1976, s. III-XXVII; A. de Vogüé, *Le Maître, Eugippe et S.Benoît*, w: *Regulae Benedicti Studia – Supplementa*, t. 17, Hildesheim 1984, s. 259-333; A. Bober, *Ostatnie odkrycie patrystyczne (Reguła Eugipiusza)*, RTK 28/4 (1981) s. 131-136; Ph. Gègerat, *Introduction: I. Eugippe*,

rzymskie. Najpierw przebywał w klasztorze w Favianis (obecnie Austria), gdzie poznał sędziwego już przyszłego świętego, Seweryna<sup>3</sup>. Jemu też poświęcił jedno ze swoich dzieł<sup>4</sup>, mianowicie *Żywot*. Na skutek najazdów ludów barbarzyńskich opuścił wraz z innymi Noricum i udał się do klasztoru w Lucullanum w Kampanii (obecnie Pizzofalcone) na terenie południowych Włoch, gdzie spędził czterdzieści lat życia<sup>5</sup>. Tam też, w latach 530-533/535 napisał *Regulę* i został opatem klasztoru św. Seweryna z Noricum<sup>6</sup>. Wspomina o tym św. Izydor z Sewilli w *De viris illustribus*, że dla przebywających tam mnichów napisał *Regulę*, traktując ją jako swój testament<sup>7</sup>.

*Reguła* Eugipiusza odkryta została stosunkowo niedawno, uważana była bowiem za zaginioną<sup>8</sup>. Dopiero podjęte przez Adalberta de Vogüé ba-

---

w: Eugippe, *Vie de Saint Séverin*, SCh 374, Paris 1991, s. 7-15; K. Obrycki, *Życie i działalność literacka Eugipiusza*, w: Eugipiusz, *Dzieła*, PSP 32/1, Warszawa 1985, s. 11-27; K. Obrycki, *Wstęp*, w: Eugipiusz, *Żywot św. Seweryna. Reguła*, ŻM 13, Kraków 1996, s. 12-16; B. Degórski – L.M. Mirri, *Eugippio. La Regola*, Testi Patristici 183, Roma 2005; D. Kasprzak, *Przepisy dotyczące ubóstwa monastycznego w Regule Eugipiusza (ok. 530-535)*, w: *Lex Tua Veritas. Księga pamiątkowa dedykowana jego Magnificencji Księdzu Profesorowi Janowi Maciejowi Dyduchowi z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. P. Majer – A. Wójcik, Kraków 2010, s. 137-139; B. Degórski – L.M. Mirri, *Eugippio Abate. La Regola* (traduzione e note), w: *Eugippio Abate. Opere*, ed. A. Genovese, Scrittori della Chiesa di Aquileia 7, Roma – Aquileia 2012, s. 139-249. Teologią *Reguły* Eugipiusza zajął się: B. Degórski, *Le fonti e le tematiche teologiche della Regula di Eugippio*, VoxP 75 (2020) s. 101-108.

<sup>3</sup> V. Pavan, *Eugippius*, w: *Dictionnaire Encyclopédique du Christianism Ancien*, t. 1, Paris 1990, s. 906-907; W. Eborowicz, *Eugipiusz*, EK IV 1296. Na temat św. Seweryna, zob. F. Drączkowski, *Święty Seweryn Apostoł Noricum*, VoxP 4 (1983) s. 81-87; A. Bober, *Seweryn, działacz społeczno-polityczny w Noricum (V w.)*, Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia 1, Poznań 1984, s. 317-323.

<sup>4</sup> Eugipiusz poza *Żywotem* św. Seweryna napisał też *Ekscerpta z dzieł św. Augustyna i Regulę*.

<sup>5</sup> O życiu Eugipiusza i jego *Regule*, por. Obrycki, *Życie i działalność*, s. 11-27; Obrycki, *Wstęp*, s. 11-44; Kasprzak, *Przepisy dotyczące ubóstwa*, s. 137-139; *Eugipiusz*, NSWP, s. 321-323.

<sup>6</sup> O historii monastycyzmu antycznego w VI wieku na terenie Italii, por. obszerne opracowanie: A.K. Gometz, *Eugippius of Lucullanum: A Biography*, Leeds 2008, w: <https://core.ac.uk/display/40056533?source=2> (dostęp 14.03.2023), zwłaszcza s. 170-180 oraz M. Dunn, *The Emergence of Monasticism. From the Desert Fathers to the Early Middle Ages*, Oxford 2000, zwłaszcza s. 111-137.

<sup>7</sup> Isidorus Hispalensis, *De viris illustribus* XXVI 34: „Scripsit et et regulam monachis consistentibus in monasterio sancti Severini, quam eisdem moriens quasi testamentario iure reliquit”.

<sup>8</sup> O odkryciu *Reguły* Eugipiusza, por. B. Degórski, *Breve storia del ritrovamento e dell'edizione delle Regula di Eugippio*, „Dissertationes Paulinorum” 30 (2021) s. 85-94.

dania porównawcze nad krytyczną edycją *Reguły Mistrza*, zwłaszcza tak zwanego łacińskiego rękopisu paryskiego 12634<sup>9</sup>, dowiodły autorstwo Eugipiusza<sup>10</sup>. Dzieło to napisane krótko przed śmiercią autora i przeznaczone dla klasztoru w Lucullanum<sup>11</sup> jest tak naprawdę kompilacją cytatów pochodzących z ośmiu innych reguł monastycznych: Bazylego z Cezarei, Pachomiusza, Jana Kasjana, *Reguły Czterech Ojców*, pism ascetycznych Hieronima ze Strydonu, Nowata, *Reguły Augustyna* oraz *Reguły Mistrza*<sup>12</sup>. Ze względu na zastosowaną przez Eugipiusza kompilację tekstów nazywa się jego *Regułę* centonem i uznaje za utwór mało oryginalny<sup>13</sup>. Taka ocena nie do końca jest słuszna, ponieważ można zauważyć w niej także elementy wskazujące na jej oryginalność, jak chociażby połączenie dwóch odmiennych kierunków duchowości monastycznej. Pierwszy reprezentowany przez św. Augustyna oparty jest na idei życia wspólnego i miłości braterskiej, drugi natomiast, wynikający z *Reguły Mistrza* – dodajmy, że jest to najczęściej cytowane źródło – to bezwzględne posłuszeństwo opatowi<sup>14</sup>. Pewną nowością są też bez wątpienia użyte przez Eugipiusza teksty zaczerpnięte z wymienionych wyżej reguł, niekiedy bywają skrócone, czasem zmienione i przystosowane do potrzeb klasztoru w Lucullanum<sup>15</sup>. Patrząc na całość *Reguły*, należy przyznać, że najwięcej miejsca poświęca grzechom i walce z nimi, najmniej zaś organizacji samego klasztoru i odprawianej w nim liturgii.

<sup>9</sup> Na temat samego rękopisu, por. A. Génestout, *Le plus ancien témoin manuscrit de la Règle du Maître: le Parisinus latin 12634*, „Scriptorium” 1/1 (1946) s. 129-142.

<sup>10</sup> Por. A. de Vogüé, *La Règle d'Eugippe retrouvée?*, „Revue d'ascétique et de mystique” 47 (1971) s. 233-265; A. de Vogüé, *Quelques observations nouvelles sur la Règle d'Eugippius*, „Benedictina” 22 (1975) s. 31-41. O odkryciu *Reguły Eugipiusza* przez A. de Vogüé pisze też: Kasprzak, *Przepisy dotyczące ubóstwa*, s. 138.

<sup>11</sup> Por. A.C. Leyser, *Authority and Asceticism from Augustine to Gregory the Great*, Oxford 2000, s. 111.

<sup>12</sup> Źródła, z których korzystał Eugipiusz w swojej *Regule*, omawia: Degórski, *Le fonti e le tematiche*, s. 94-100.

<sup>13</sup> Por. Obrycki, *Wstęp*, s. 40.

<sup>14</sup> Por. D. Kasprzak, *Życie monastyczne jako podążanie wąską drogą posłuszeństwa według Reguły Eugipiusza*, w: *Fructus Spiritus est Caritas. Księga jubileuszowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Franciszkowi Drączkowskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin, czterdziestopięciolecia święceń kapłańskich i trzydziestopięciolecia pracy naukowej*, red. M. Wysocki, Lublin 2011, s. 182.

<sup>15</sup> Por. M. Starowieyski, *Reguła Eugipiusza – Wstęp*, w: *Zachodnie reguły monastyczne*, ŻM 50, Tyniec 2013, s. 793-794.

Kiedy Eugipiusz wspomina o funkcjach pełnionych przez mnichów, na pierwszy plan wysuwa się osoba opata, co jest całkowicie zrozumiałe. Nawet jeżeli w niektórych regułach przyznaje mu się mało miejsca, zostaje on jednak wyeksponowany ze względu na najwyższą władzę i największą odpowiedzialność, jaką posiadał w klasztorze. W niniejszym opracowaniu przyjrzymy się funkcji opata opisanej przez Eugipiusza. Jesteśmy świadomi tego, że wiele informacji na jego temat czerpie on z innych reguł. Warto jednak zbadać, czy wszystkie przepisy odnoszące się do opata pochodzą z obcych źródeł czy też w niektórych z nich coś zmienia. Już samo porównanie układu w *Regule* podstawowych przepisów dotyczących opata może zastanawiać. U Eugipiusza pojawiają się one w rozdziale dwudziestym piątym, w *Regule Mistrza* natomiast, z której obficie czerpie – w rozdziale drugim<sup>16</sup>. Ciekawy jest też w *Regule* Eugipiusza jej początek. Cytuje w nim fragment z *Ordo monasterii*<sup>17</sup> i *Praeceptum*<sup>18</sup> św. Augustyna, kończąc zdaniem: „explicit Regula sancti Augustini episcopi”. Pozostałe części jego *Reguły* to, jak wspomnieliśmy, cytaty pochodzące z przywołanych pism monastycznych. W żadnym innym jednak przypadku nie pisze, z jakiego źródła korzystał. Drugim niejako uprzywilejowanym odniesieniem do *Reguły* Augustyna jest to, że przytacza teksty bez zmiany i korekty, co można zauważyć przy korzystaniu z autorów innych pism, z wyjątkiem Nowata.

## 1. Odpowiedzialność opata za mnichów

We wszystkich niemalże regułach zakonnych Kościoła pierwszych wieków funkcja opata określona została jako najważniejsza we wspólnocie. Wierzano bowiem, że zastępuje on „w klasztorze Chrystusa, skoro nazywany jest Jego przydomkiem, jak to powiedział Apostoł: «Lecz został wam dany duch przybrania za synów, w którym to duchu wołamy ‘Abba, Ojcze’» (Rz 8,15)”<sup>19</sup>. Opatowi stawiano wysokie wymagania moralne i przypominano, że godnie będzie kierował klaszturem tylko wówczas, kie-

---

<sup>16</sup> Dokładną analizę układu przepisów odnoszących się do opata w trzech regułach (Eugipiusza, Mistrza i Benedykta) dokonuje: A.K. Gometz, *Eugippius of Lucullanum: A Biography*, Leeds 2008, s. 179-184.

<sup>17</sup> Augustinus, *Ordo monasterii* 1-11, *ŻM* 27, 151-153.

<sup>18</sup> Augustinus, *Praeceptum* I – VIII, *ŻM* 27, 155-168.

<sup>19</sup> Eugippius, *Regula* XXV 2-3, *ŻM* 50, 845; Eugippius, *Regula*, CSEL 87, red. F. Villegas – A. de Vogüé, Vienne 1976.

dy swoją postawą potwierdzi „to, że jest doskonalszy od innych”<sup>20</sup>. Jest to też odpowiedź na postawione pytanie, jaki powinien być opat.

Prawodawca, mówiąc o doskonałości opata i jednocześnie udzielając odpowiedzi, jaki powinien być, używając najpierw negatywnych określeń, uściśla, czego mu nie wolno czynić. Przede wszystkim nie może przekraczać Bożych przykazań, są one bowiem wyznacznikiem zarówno postępowania, jak i jego nauczania. Dlatego wszelkiego rodzaju polecenia, napomnienia i pouczenia winny z nich wypływać, aby mnisi mieli świadomość, że ich duchowość budowana jest nie na ludzkim, ale na Bożym fundamencie. Stawiane im wówczas wszelkie wymagania i stosowane wobec nich kary będą odczytywane jako wyraz Bożej sprawiedliwości. Służba opata względem podległych mu braci powinna opierać się na miłości, a nie na poskramianiu „innych dzięki posiadanej władzy”<sup>21</sup>. Dlatego też powinien być wobec braci otwarty, życzliwy, cierpliwy, pokorny, a zwłaszcza wzbuźdzać w nich miłość, nie zaś lęk<sup>22</sup>.

Eugipiusz w swojej *Regule* nie zatrzymuje się jednak wyłącznie na podkreśleniu wielkiej godności, jaką zajmuje opat we wspólnocie zakonnej. Wiele mówi o ciężącej na nim odpowiedzialności, gdyż „w straszny dzień sądu przed Panem będzie poddana badaniu nauka i posłuszeństwo podwładnych”<sup>23</sup>. Eugipiusz, kierując się Augustyńską wykładnią posłuszeństwa wobec opata, stwierdza, że „przełożonemu (*praeposito*) należy jak ojcu być posłusznym, zachowując należyty szacunek, aby w jego osobie nie obrażać Boga”<sup>24</sup>. Bracia powinni oddawać cześć najpierw Bogu, potem biskupowi, a następnie przełożonemu „niech okazują taką cześć, jaka przystoi świętym”<sup>25</sup>. Jeżeli okaże się, że opat nie wywiązał się należycie z powierzonych mu obowiązków pasterza, zostanie ukarany. Uniknie tego, gdy „dołoży wszelkich starań, aby nieposłuszną i niekarną trzodę skłonić ku dobremu, a odwrócić od złych uczynków”<sup>26</sup>. Odpowiedzialność opata za mnichów kończy się wówczas, gdy pomimo nauk i napomnień okażą się nieposłuszni i pogardzą tym, co im głosi<sup>27</sup>. *Reguła*

<sup>20</sup> Eugippius, *Regula* XXV 1, ŻM 50, 845.

<sup>21</sup> Eugippius, *Regula* I 144, ŻM 50, 814.

<sup>22</sup> Por. Eugippius, *Regula* I 145-148, ŻM 50, 814.

<sup>23</sup> Eugippius, *Regula* XXV 6, ŻM 50, 846.

<sup>24</sup> Eugippius, *Regula* I 140, ŻM 50, 813. Por. Augustinus, *Praeceptum* VII 1, ŻM 27, 166.

<sup>25</sup> Eugippius, *Regula* I 15, ŻM 50, 800.

<sup>26</sup> Eugippius, *Regula* XXV 8, ŻM 50, 846.

<sup>27</sup> Por. Eugippius, *Regula* XXV 4-9, ŻM 50, 846.

*Mistrza*, z której obficie czerpie Eugipiusz, w taki sam sposób uzasadnia najpierw pozycję, jaką zajmuje opat w klasztorze, następnie zaś także kieruje uwagę na jego odpowiedzialność przed Bogiem i braćmi. Opat klasztoru w Lucullanum niczego właściwie nowego nie dodaje, nawet wykorzystuje to samo uzasadnienie biblijne (Rz 8,15; Ps 40,11; Iz 1,2), co autor *Reguły Mistrza*<sup>28</sup>. Urząd opata to zatem nie tyle przywilej, co rzetelne i uczciwe postępowanie. Dlatego też Eugipiusz w swojej *Regule*, po raz kolejny przejmując wskazania z *Reguły Mistrza*<sup>29</sup>, przestrzega i napomina:

Opat powinien zawsze mieć na względzie to, co się dzieje w klasztorze, jak również to, o czym mówią bracia, i zdawać sobie z tego sprawę, że „komu więcej powierzono, od tego więcej się wymaga” (Łk 12,48). A niech wie, iż ten, kto rządzi duszami, zda z tego sprawę przed Bogiem. Niech i to ma na względzie, że ilu tylko braci zostało jego pieczy powierzonych, za tyle dusz w dzień sądu odpowie przed Bogiem, a nadto i za swą własną duszę (por. Hbr 13,17)<sup>30</sup>.

Jedną z form odpowiedzialności opata za wspólnotę, o której wspomina Eugipiusz, jest nauczanie braci. Prawodawca poleca opatowi, aby w pouczeniu mnichów kierował się potrójną zasadą wyrażoną przez św. Pawła: „Wykaż błąd, poucz, podnieś na duchu” (2Tm 4,2). Eugipiusz ma na myśli trzy kategorie mnichów, wobec których powinno się zastosować tę Pawłową zasadę. Jednych określa mianem „niekarnych i niespokojnych”<sup>31</sup> i wobec nich należy okazać się „surowym nauczycielem”, który wykazuje im błąd i jest dla nich groźny<sup>32</sup>. Druga grupa to mnisi posłuszni i łagodni<sup>33</sup>. Dla nich opat ma być „łaskawym pasterzem”, nakłaniać ich „do postępu w dobrym” i stosować łagodne pouczenia<sup>34</sup>. Eugipiusz, w odróżnieniu od

<sup>28</sup> Por. *Regula Magistri* II 1-10, *ŻM* 40, 100-101.

<sup>29</sup> Na temat funkcji opata w *Regule Mistrza*, zob. B. Czyżewski, *Regula Mistrza o wyborze i nauczaniu opata*, *VoxP* 70 (2018) s. 243-258.

<sup>30</sup> Eugippius, *Regula XXV* 14-16, *ŻM* 50, 847. W *Regule Mistrza* (por. II 32-34) i w *Regule Benedykta* (por. 2, 30, 37-38) spotykamy niemal identyczne ostrzeżenia.

<sup>31</sup> Por. Eugippius, *Regula XXV* 13, *ŻM* 50, 846-847. Te same określenia stosuje autor *Reguły Mistrza* (II 25).

<sup>32</sup> Por. Eugippius, *Regula XXV* 12-13, *ŻM* 50, 846-847.

<sup>33</sup> Por. Eugippius, *Regula XXV* 13, *ŻM* 50, 846-847. *Regula Mistrza* dodaje jeszcze mnichów cierpliwych (por. II 25).

<sup>34</sup> Por. Eugippius, *Regula XXV* 12-13, *ŻM* 50, 846-847.

*Reguły Mistrza*, wylicza dodatkowo lekkomyślnych i lekceważących napomnienia – tych opat powinien skarcić<sup>35</sup>.

Odpowiedzialność opata za wspólnotę odnosiła się też do kierowanych przez niego nakazów i zakazów, które miały w niej obowiązywać. W tych przypadkach nie wolno mu było trzymać się własnego zdania, ale powinien brać pod uwagę to, by „wszystko, co rozkaże, o czym pouczy, poleci, było zgodne z przykazaniami Bożymi, z zachowaniem wymogów sprawiedliwości”<sup>36</sup>. Za każdą bowiem podjętą decyzję, podobnie jak za nauczanie braci, opat odpowie przed Bogiem. Musiał zdawać sobie sprawę z tego, że „przez swoje napomnienia innych prowadzi do poprawy, sam się wad swoich wyzbywa”<sup>37</sup>. We wszystkim powinien szukać nie woli swojej, ale Bożej, żadnego też sukcesu nie przypisywać sobie, ale Bogu i Jego łasce, „ma być mistrzem owej świętej sztuki (*sanctae huius artis sit artifex*), przypisując tajemnice tejże sztuki nie sobie, lecz Panu”<sup>38</sup>.

Inną formą odpowiedzialności opata za braci było kształtowanie w nich samych miłości braterskiej. W kierowanych do nich pouczeniach Eugipiusz stwierdza, że powinni być dla siebie samych opatami, czyli tymi, którzy troszczą się nawzajem o siebie, o zbawienie swoje i innych braci. Wynika to zdaniem Eugipiusza z tego, że wszyscy w klasztorze tworzą wspólnotę odpowiedzialną za siebie a postępowanie każdego zawsze znane jest Bogu, czego nie w każdym przypadku można powiedzieć o opacie, który „ma tylko dwoje oczu i dwoje uszu. Czyż może on wszystkich wysłuchać, wszystkich widzieć?”<sup>39</sup>. Poza tym pyta Eugipiusz: „Czyż nie ma konieczności udania się dokądkolwiek i troszczenia się o inne sprawy?”<sup>40</sup>. Dlatego radzi mnichom: „jak lękacie się opata, gdy on jest obecny, tak też lękajcie się go, gdy jest nieobecny, ponieważ Bóg jest zawsze wśród was. Jedynie tego się obawiaj i o to się lękaj, że Bóg jest zawsze wśród was”<sup>41</sup>. Opieka i staranie ze strony opata powinny skłonić mnichów do wzajemnej troski i odpowiedzialności za siebie nawzajem. Wówczas nie będzie „miał powodu do gniewu, do ubolewania, do urazy, do niepokoju”, nie będzie też „miał podstaw do stwierdzenia, że praca, którą przez tyle lat wkładał,

<sup>35</sup> Por. Eugippius, *Regula XXV* 13, ŻM 50, 846-847.

<sup>36</sup> Eugippius, *Regula XXV* 18, ŻM 50, 847.

<sup>37</sup> Eugippius, *Regula XXV* 20, ŻM 50, 847.

<sup>38</sup> Eugippius, *Regula XXV* 21, ŻM 50, 847.

<sup>39</sup> Eugippius, *Regula XXIX* 85, ŻM 50, 873.

<sup>40</sup> Eugippius, *Regula XXIX* 86, ŻM 50, 873.

<sup>41</sup> Eugippius, *Regula XXIX* 87, ŻM 50, 873.

poszła zupełnie na marne”<sup>42</sup>. Przepisy dotyczące troski opata o budowanie miłości braterskiej przejął Eugippiusz od Nowata, bliżej nieznanego autora *Sentencji*. Dla wspomnianego pisarza opat także jest ojcem, a poszczególni bracia – patriarchami („Abbas pater est, sequentes fratres patriarchae sunt”)<sup>43</sup>, każdy też mnich winien czuć się odpowiedzialny jeden za drugiego i zauważać potrzeby innych<sup>44</sup>.

Odpowiedzialność opata za braci w klasztorze związana była też z podejmowaniem przez niego decyzji o zajmowaniu miejsc przy stole<sup>45</sup>. W *Regule* również zostało powiedziane, że do opata należał wybór mnichów do spełniania różnych posług i rozliczanie z ich wypełniania. W klasztorze Eugippiusza istniała na przykład funkcja szafarza (*cellarius*), który był odpowiedzialny „za wszystko, cokolwiek znajduje się w klasztorze”<sup>46</sup>. Wybierał go sam opat, biorąc pod uwagę jego pilność i troskliwość w zarządzaniu dobrami materialnymi w postaci wszelkich narzędzi, jakie posiadał zakon. Wszystkie musiały „być zgromadzone w jednym pomieszczeniu”<sup>47</sup>, ich wykaz natomiast „powinien znajdować się u opata”<sup>48</sup>. Wspomniany szafarz nie mógł jednak niczym dysponować bez wiedzy i wyraźnego pozwolenia opata:

[...] szafarz, bez polecenia opata niech niczego nie rozdziela ani też niech nie wydaje pieniędzy i nie robi żadnych nakładów; niech też nie daje jałmużny ubogiemu w obecności opata bez jego polecenia. Jałmużnę ma dawać jedynie na rozkaz opata w jego obecności<sup>49</sup>.

W jednym tylko przypadku wolno było szafarzowi podjąć samodzielnie decyzję o pomocy potrzebującemu, mianowicie pod nieobecność opata mógł „ofiarować datek ubogiemu”<sup>50</sup>, kiedy ten go o to poprosił. Było to zrozumiałe ze względu na konieczność chwili i niemożliwość zapytania

<sup>42</sup> Eugippius, *Regula* XXIX 90, *ŻM* 50, 873.

<sup>43</sup> Novatus, *Sententia* 26, red. F. Villegas, *Les sentences pour les moines de Novat le Catholique*, „Revue Bénédictine” 86 (1976) s. 49-74.

<sup>44</sup> Por. Novatus, *Sententiae* 82-90. Analizę *Sentencji* Nowata przeprowadził: A. de Vogüé, *Histoire littéraire du mouvement monastique dans l'antiquité*, t. 8, Paris 2003, s. 355-362.

<sup>45</sup> Eugippius, *Regula* XXIX 77, *ŻM* 50, 872.

<sup>46</sup> Eugippius, *Regula* II 5, *ŻM* 50, 816.

<sup>47</sup> Eugippius, *Regula* III 10, *ŻM* 50, 819.

<sup>48</sup> Eugippius, *Regula* III 13, *ŻM* 50, 819.

<sup>49</sup> Eugippius, *Regula* II 20-22, *ŻM* 50, 817.

<sup>50</sup> Eugippius, *Regula* II 23, *ŻM* 50, 817-818.



opata. W tej sytuacji ważniejsza była miłość do bliźniego, który potrzebował wsparcia. Prawodawca nie każe kierować się zwłoką, by odszukać opata lub oczekiwać na jego powrót, ale poleca pomoc proszącemu. Normy dotyczące odpowiedzialności opata za szafarza Eugipiusz przejął w całości z *Reguły Mistra*, w której znajdują się identyczne przepisy<sup>51</sup>, w wielu miejscach jeszcze bardziej rozbudowane. Przykładem tego jest chociażby drobiazgowo wyliczenie narzędzi i rzeczy klasztornych podlegających opiece szafarza<sup>52</sup>.

W *Regule* Eugipiusza podkreślony jest nie tylko obowiązek posłuszeństwa *Regule* i opatowi, co jest wyrazem podążania przez mnichów wąską drogą prowadzącą ich do życia wiecznego<sup>53</sup>. W ten bowiem sposób „poddają się poleceniom innych, a przebywając w klasztorach, pragną, aby opat im przewodził i aby nawet nie nosili swego własnego imienia”<sup>54</sup>. Staranie opata o mnichów jest tak drobiazgowo, że nie muszą zajmować się codziennymi potrzebami i o nich myśleć, czyli „o pożywieniu i ubraniu, bo opat troszczy się o to”<sup>55</sup>. Eugipiusz podkreśla to w jeszcze innym miejscu swojej *Reguły*, mianowicie kiedy mówi o posłuszeństwie mnichów:

Wy zaś o nic innego się nie troszczcie, jak tylko o to, by wypełnić polecenie opata. Już jesteście pod jarzmem: Nie myślcie o tym, z czego będziecie żyli, ponieważ nawet nie powinniście o tym myśleć. Jest bowiem Ten, kto ma władzę nad tobą, i jest Ten, kto się o ciebie troszczy. Nie powinna w ogóle was obchodzić troska o pożywienie i odzienie. To, co da opat, uważaj, że Bóg ci daje<sup>56</sup>.

Eugipiusz zobowiązuje mnicha do zupełnego powierzenia wszystkiego opatowi, zarówno trosk związanych z potrzebami ziemskimi, jak pożywienie i ubiór, oraz duchowymi, odnoszącymi się do przyszłego losu jego duszy<sup>57</sup>. Powyższy przepis został „zapożyczony” od wspomnianego

<sup>51</sup> W *Regule Mistra* mowa jest o wyborze przez opata szafarza (XVII 2), o spisie narzędzi znajdującym się u opata (XVII 5), o pozwoleniu opata na wydawanie czegokolwiek z klasztoru (XVI 32-34), z wyjątkiem jałmużny udzielanej proszącemu (XVI 36).

<sup>52</sup> Por. *Regula Magistri* XVII 10-21, ŻM 40, 182-183.

<sup>53</sup> Ojciec D. Kasprzak poświęcił zagadnieniu doskonalenia mnichów opracowanie *Życie monastyczne jako podążanie* (s. 181-195).

<sup>54</sup> Eugippius, *Regula* XVIII 46, ŻM 50, 833, także I 17; I 33.

<sup>55</sup> Eugippius, *Regula* XVIII 49, ŻM 50, 833-834.

<sup>56</sup> Eugippius, *Regula* XXIX 71-75, ŻM 50, 872.

<sup>57</sup> Por. Kasprzak, *Życie monastyczne jako podążanie*, s. 193.

już mało znanego pisarza Nowata<sup>58</sup>. W jego *Sentencjach* także można usłyszeć echo słów Chrystusa: „Weźcie moje jarzmo na siebie i ucicie się ode Mnie” (Mt 11,29) w kontekście posłuszeństwa opatowi, które równoznaczne jest z wyzwoleniem od wszelkich ziemskich trosk<sup>59</sup>.

Mnichom *Reguła* zabraniała wprowadzania postów czy też innych praktyk ascetycznych, których nie określał prawodawca<sup>60</sup>. Pozwolenie na praktykowanie dodatkowych form pobożności leżało wyłącznie w gestii opata. Niezastosowanie się do tego przepisu uznawano za kierowanie się własną wolą mnicha, co w klasztorze było całkowicie zabronione<sup>61</sup>.

## 2. Wpływ opata na doskonalenie braci

Formacja braci w klasztorze związana była przede wszystkim z drogą doskonalenia siebie we wspólnocie. Pomagała im w tym między innymi reguła, ale także opat czuwający nad całością życia zakonnego i przestrzeganiem przez mnichów zawartych w niej norm<sup>62</sup>. Dlatego w *Regule* Egiptusa spotykamy wskazówki w formie przepisów, które mówią o jego udziale w kształtowaniu duchowości mnichów. Jedną z dróg prowadzących do doskonalenia siebie jest pokora, sławiona i znana zresztą zarówno w monastycyzmie anachoreckim, jak i cenobickim<sup>63</sup>. Egiptusz nie

---

<sup>58</sup> W *Regule Mistrza* także jest mowa o posłuszeństwie mnichów w kontekście codziennych ich potrzeb (por. VII 53-54). Różnica polega na tym, że Nowat oraz korzystający z niego Egiptusz mówią o jedynej trosce braci, jaką powinno być wypełnianie poleceń opata, mistrz natomiast wspomina o posłuszeństwie wobec nauczyciela (*oboedientiam ministrando*).

<sup>59</sup> Por. de Vogüé, *Histoire littéraire du mouvement monastique dans l'antiquité*, t. 8, s. 358.

<sup>60</sup> Niemalże identyczny przepis znajdujemy w *Regule Mistrza* (por. LXXIV 1-4).

<sup>61</sup> Egiptusz, *Regula* XXIII 1-4, *ŻM* 50, 843: „Bratu, który uczyniłby ślub związany z przekroczeniem tego, co jest w Regule, czy to w odniesieniu do postu, czy to w odniesieniu do szczególniejszych praktyk, i bez pozwolenia opata chciałby w swoim postępowaniu kierować się własną wolą, nie należy na to pozwalać, ponieważ także i przez takie dobro potrafi wśliznąć się diabeł i zmusić do postępowania według własnej woli, chociaż w klasztorze bratu nie wolno według niej postępować”.

<sup>62</sup> Idąc za św. Augustynem, Egiptusz pozostawia do decyzji przełożonego np. rozdzielanie innym otrzymanych ubrań, pranie brudnych szat czy kąpiel ciała (por. Egiptusz, *Regula* I 112-120).

<sup>63</sup> Identyczne stopnie pokory w tak zwanej „drabinie niebiańskiej” albo „niebiańskiego wyniesienia” wylicza autor *Reguły Mistrza* (por. X 1-86) oraz św. Benedykt (por. *Reguła* 7, 1-67).

jest zatem w tym odosobniony, wylicza dwanaście stopni w tak zwanej „drabinie niebiańskiej”, w celu osiągnięcia szczytu pokory i wywyższenia mnicha w niebie<sup>64</sup>. Dwa z nich (piąty i ósmy) związane są z opatem. Piąty stopień pokory osiąga uczeń, który „nie ukrywa przed opatem, lecz wyznaje z pokorą wszystkie złe myśli albo złe uczynki, które potajemnie dokonał”<sup>65</sup>. Mamy tutaj zatem świadectwo praktykowanego już wcześniej zwyczaju wyznawania grzechów swojemu przełożonemu, co świadczyło o szczerości mnicha i zaufaniu okazanemu opatowi. Należy dodać, że Eugipiusz uzasadnia ten przepis biblijnie, ponieważ przytoczył kilka wersetów, w których Pismo Święte zachęca do takiej postawy względem Boga (por. Ps 32,5; 37,5; 106,1)<sup>66</sup>. Potrzeba wyznania grzechów przed opatem, tak jak przed Bogiem, by postąpić na drodze doskonałości, staje się całkowicie zrozumiała, kiedy weźmiemy pod uwagę to, co autor *Reguły* mówi na temat posłuszeństwa opatowi. Zostało ono bowiem zrównane z posłuszeństwem samemu Chrystusowi<sup>67</sup>. Analogiczny przepis w odniesieniu do piątego stopnia pokory podaje autor *Reguły Mistrza* (II 61) oraz w swojej *Regule* św. Benedykt (7, 44). Źródłem dla tych trzech wymienionych tutaj reguł mógł być Jan Kasjan, który w *Institutiones* wymienia 10 wskazówek, przy pomocy których rozpoznaje się pokorę<sup>68</sup>. Drugą z nich są, jeśli niczego nie kryje się przed swoim przełożonym, nie tylko czyny, ale też i myśli<sup>69</sup>.

Eugipiusz wspomina też o ósmym stopniu „pokory na drabinie niebiańskiej”. Mnich osiąga go wówczas, gdy „nie czyni niczego, jak tylko to, do czego zachęca powszechna reguła i przykład postępowania starszych, mówiąc mu wraz z Pismem Świętym: «Bo Twoje Prawo jest moją rozkoszą» (Ps 119,77), i gdy «zapyta Ojca, Ten mu odpowie, i starców swoich, a powiedzą mu» (Pwt 32,7), to jest opat odpowie mu przez swoje pouczenia”<sup>70</sup>. Ponownie podkreślona zostaje rola opata, który nauczając i dając świadectwo życia, pomaga mnichom osiągnąć doskonałość chrześcijańską.

<sup>64</sup> Por. Eugippius, *Regula* XXVIII 5-6, *ŻM* 50, 855.

<sup>65</sup> Eugippius, *Regula* XXVIII 56, *ŻM* 50, 861.

<sup>66</sup> Por. Eugippius, *Regula* XXVIII 57, *ŻM* 50, 861.

<sup>67</sup> Eugippius, *Regula* XXVIII 46, *ŻM* 50, 860: „A Pan wskazuje, że my, będąc posłuszni opatowi, jesteśmy Jemu samemu posłuszni”.

<sup>68</sup> Dokładną analizę wszystkich dziesięciu wskazówek podaje: A. de Vogüé, *Histoire littéraire du mouvement monastique dans l'antiquité*, t. 6, Paris 2002, s. 98-102.

<sup>69</sup> Cassianus, *Institutiones* IV 39, 2, SCh 109, 180: „[...] non solum suorum actuum, veram etiam cogitationum nihil suum celaverit seniore”.

<sup>70</sup> Eugippius, *Regula* XXVIII 67-69, *ŻM* 50, 862.

Eugipiusz uzasadnia też ojcostwo opata. Wynika ono nie z nazwy i funkcji, jaką pełni, lecz z tego, jak postępuje. Bo „kto odznacza się dobrym życiem, kto jest bardziej wstrzemięźliwy, kto przejawia większą troskę o czuwania i kto lepiej strzeże swego ciała, ten właśnie jest ojcem, aby służyć wam jako wzór do naśladowania”<sup>71</sup>. Identyczny zapis w odniesieniu do osiągnięcia ósmego stopnia pokory spotykamy w źródle dla Eugipiusza, mianowicie w *Regule Mistrza* (X 72-74) oraz w *Regule św. Benedykta* (7, 55)<sup>72</sup>. Ponownie należy zaznaczyć, że Jan Kasjan był dla nich przykładem w sformułowaniu tego przepisu. W przywołanym już dziele *Institutiones* jako szósty znak pokory wymienia przestrzeganie tego, co mówi reguła i na co wskazują przykłady starszych<sup>73</sup>.

### 3. Stosowanie kar wobec mnichów

Biorąc pod uwagę wszystkie przepisy odnoszące się do opata, należy stwierdzić, że najwięcej jest tych, które dotyczą stosowania przez niego kar w odniesieniu do powierzonych mu braci. Jest to całkowicie zrozumiałe, kiedy weźmiemy pod uwagę, że podstawowym źródłem dla Eugipiusza w układaniu prawodawstwa dla klasztoru w Lucullanum była *Reguła Mistrza*. Charakteryzuje się ona tym, że jej autor położył duży nacisk na posłuszeństwo przełożonemu<sup>74</sup>. Do kompetencji opata należała troska o zachowywanie przez mnichów zasad życia wspólnotowego, on też wymie-

<sup>71</sup> Eugippius, *Regula* XXVIII 26, ŻM 50, 857.

<sup>72</sup> *Reguła św. Benedykta* ma wiele wspólnego z *Regułą Eugipiusza*. Jedna i druga powstała w tym samym czasie (*Reguła Eugipiusza* powstała w latach 525-530, *Reguła Benedykta* natomiast – 530-560), w tej samej prowincji, ale też i miały one wspólne źródła w *Regule Mistrza* i *Regulach św. Augustyna*. Nie można jednak utrzymać tezy, że skoro Eugipiusz nie cytuje *Reguły św. Benedykta*, to mógł być dla niego punktem odniesienia w formułowaniu przepisów. Mało prawdopodobne jest to, że Benedykt znał *Regułę Eugipiusza* i korzystał z niej. Raczej należy przyjąć, że skupiali w swoich regułach różne znane im tradycje monastyczne, zarówno Wschodnie (Egiptu), jak i Zachodnie (Italii, Afryki Prokonsularnej i Galii). Więcej na ten temat, por. A. de Vogüé, *Le Maître, Eugippe et saint Benoît*, *Regulae Benedicti Studia. Supplementa* 17, Hildesheim 1984, s. 337-431.

<sup>73</sup> Cassianus, *Institutiones* IV 39, 2, SCh 109, 180: „[...] nihil agat, nihil praesumat, quod non vel communis regula vel maiorum cohortantur exempla”.

<sup>74</sup> Nie tylko *Reguła Mistrza* służyła za wzór stosowania karności wobec mnichów. Eugipiusz, cytując na początku swojej *Reguły* teksty monastyczne św. Augustyna, zwraca także uwagę na konieczność powiadomienia przełożonego o winie brata (por. Eugippius, *Regula* I 91) i zastosowaniu odpowiednich kar (por. Eugippius, *Regula* I 93; I 98).

rzał stosowne kary<sup>75</sup>, odpowiedzialny był za utrzymywanie karności oraz wyznaczał mnichom obowiązki<sup>76</sup>. Prawodawca przewidywał też sytuację, w której zarządzanie wspólnotą przekraczało siły i możliwości przełożonego. Wówczas miał zwrócić się do kapłana, który wśród mnichów cieszył się większą powagą (*maior auctoritas*)<sup>77</sup>.

Karze ze strony opata poddany był brat, „który opuściłby pierwszą modlitwę albo psalm z godzin nocnych, rannych i wieczornych”<sup>78</sup>. Nie była to jeszcze kara publiczna, opat miał na osobności surowo go napomnieć i nakazać poprawę<sup>79</sup>. Inaczej było w przypadku znacznego spóźnienia na obowiązkową modlitwę, mianowicie, gdyby brat „opuścił drugą modlitwę albo psalm, wtedy ma być surowo skarcony w oratorium, na oczach zgromadzenia po zakończeniu psalmu”<sup>80</sup>. Najsurowsza jednak kara ze strony opata spotykała mnicha, który przyszedł dopiero „po trzeciej modlitwie lub psalmie”<sup>81</sup>. Nie tylko on sam poddany był karze, ale także jego bezpośredni przełożony, tak zwany dziekan. Jeden i drugi usuwany był „z oratorium na zewnątrz jako ekskomunikowani”<sup>82</sup>. Ich powrót do wspólnoty odbywał się dopiero po odpowiednim zadośćuczynieniu i upokorzeniu przed wejściem do oratorium<sup>83</sup>. W *Regule Mistra* spotykamy podobne stopniowanie win za spóźnianie się na służbę Bożą i identyczne za nie kary<sup>84</sup>. Jeden i drugi prawodawca określa, na czym miało polegać wspomniane zadośćuczynienie i upokorzenie. Przepisy mówią o bracie, który został skarcony w kaplicy i nie kazano mu jej opuścić, czyli chodziło o pierwszy i drugi przypadek spóźnienia się na modlitwę. Eugipiusz mówi, że taki mnich ma się w kaplicy pokornie pochylić ku ziemi, prosić współbraci, by się za niego modlono i w ten sposób błąd swój naprawi<sup>85</sup>. Mistrz natomiast poleca podobnie, by brat w kaplicy zadośćuczynił za popełnioną winę, ma jednak upaść na kolana i pokornym głosem poprosić obecnych, „by się za niego modlili”<sup>86</sup>. Przywołane tutaj przepisy mogą wydawać się zbyt surowe. Ocena taka nie

<sup>75</sup> Por. Eugippius, *Regula* I 142, ŻM 50, 814.

<sup>76</sup> Por. Eugippius, *Regula* I 147, ŻM 50, 814.

<sup>77</sup> Por. Eugippius, *Regula* I 143, ŻM 50, 814.

<sup>78</sup> Eugippius, *Regula* XXI 1, ŻM 50, 838.

<sup>79</sup> Por. Eugippius, *Regula* XXI 1, ŻM 50, 838.

<sup>80</sup> Eugippius, *Regula* XXI 2, ŻM 50, 838.

<sup>81</sup> Eugippius, *Regula* XXI 3, ŻM 50, 838.

<sup>82</sup> Eugippius, *Regula* XXI 3, ŻM 50, 838.

<sup>83</sup> Por. Eugippius, *Regula* XXI 4, ŻM 50, 838-839.

<sup>84</sup> Por. *Regula Magistri* LXXIII 1-11, ŻM 40, 298-299.

<sup>85</sup> Por. Eugippius, *Regula* XXI 17-18, ŻM 50, 840.

<sup>86</sup> *Regula Magistri* LXXIII 18, ŻM 40, 299.

jest do końca prawdziwa, ponieważ jeden i drugi prawodawca ma na myśli mnichów, którzy świadomie lub z powodu swojej powolności spóźniają się oraz zaniedbują obowiązkowe modlitwy i nabożeństwa. Całkowicie inaczej traktuje się tych, którzy są nieobecni w oratorium, gdyż zajęci są „pracami koniecznymi dla całej wspólnoty”<sup>87</sup> lub znajdują się w odległości większej niż pięćdziesiąt kroków od klasztoru<sup>88</sup>.

Do opata należało też publiczne okazanie mnichowi przebaczenia winy za popełniony przez niego występki<sup>89</sup>. Wspomniane już zostało, że kary w zakonie Eugippiusza należały do surowych i tylko opat mógł określić ich wielkość i z nich zwolnić. Tak było w przypadku zbitcia przez mnicha glinianego wazonu. Pokuta polegała na położeniu się na ziemi i prośbie o przebaczenie aż do zakończenia modlitw. Darowanie za tego rodzaju wykroczenie mnich mógł uzyskać dopiero wtedy, „kiedy opat wyraźnie poleci mu powstać z ziemi”<sup>90</sup>. W *Regule* prawodawca wylicza niezwykle szczegółowo różnego rodzaju przewinienia, za które należała się mnichom kara: spóźnienie do pracy, niedbały lub zbyt głośny śpiew psalmów, źle wykonywana wyznaczona praca, szemranie, lenistwo w pracy, przedkładanie czytania nad pracę i posłuszeństwo, zbyt powolne powracanie do celi po zakończonej modlitwie wskutek rozmowy chociażby trwającej chwilę z innym bratem, ujęcie współbrata za rękę, rozmowa z rodzicami lub przyjaciółmi bez obecności przełożonego, nawet modlitwa z kimś, kto na skutek kary został od niej odsunięty, albo samowolne wzięcie listu i odpisanie na niego bez zgody opata – to podlegało duchowej karze. Podobnie jak w przypadku zbitcia glinianego wazonu, tak i w wyżej wymienionych sytuacjach mnich leżał na ziemi tak długo, aż opat nie wydał mu pozwolenia na powstanie, czyli po zakończeniu modlitwy<sup>91</sup>. Źródłem tych przepisów dla Eugippiusza był Jan Kasjan (inspirowany przez Pachomiusza)<sup>92</sup>, który w *Institutiones* opisuje przebieg całej tej „monastycznej pokuty”<sup>93</sup>.

<sup>87</sup> Eugippius, *Regula* XX 13, ŻM 50, 838; XXI 12, ŻM 50, 839; XXI 19, ŻM 50, 840; *Regula Magistri* LXXIII 12, ŻM 40, 299.

<sup>88</sup> Por. Eugippius, *Regula* XXI 5, ŻM 50, 839.

<sup>89</sup> Eugippius, *Regula* XXXIV 14-15, ŻM 50, 883: „Jeśli ktoś zostałby odsunięty od modlitwy za popełniony jakiś występki, to nikomu nie zezwala się na wspólną z nim modlitwę, zanim nie nastąpi jego pojednanie po odbyciu pokuty i udzieleniu mu przez opata przebaczenia winy wobec wszystkich braci”.

<sup>90</sup> Eugippius, *Regula* XXXVII 4, ŻM 50, 886.

<sup>91</sup> Por. Eugippius, *Regula* XXXVII 5-19, ŻM 50, 886.

<sup>92</sup> Por. Pachomius Tabennensis, *Praecepta atque iudicia* 1-16, ŻM 11, 165-169.

<sup>93</sup> Por. Cassianus, *Institutiones* IV 16, 1-3, Sch 109, 140-143.

Osądowi opata podlegali też tzw. mnisi recydywiści<sup>94</sup>, czyli ci, którzy otrzymali napomnienie i zostali skarceni za konkretne wykroczenia<sup>95</sup>, ponownie jednak je popełnili i nie wykazali jakiegokolwiek poprawy. W takich przypadkach opat miał je ocenić „zgodnie z wielkością i istotą winy” i ukarać takiego mnicha „wyłączeniem ze społeczności braci, aby wiedział, że gardzi Bogiem, gdyż zasługuje na sąd ze względu na pogardę okazaną przełożonemu”<sup>96</sup>. Analogiczną normę odnajdujemy w *Regule Mistrza*, który także w tym przepisie był dla Eugipiusza źródłem<sup>97</sup>.

Wyłączenie mnicha ze społeczności zakonnej za wyżej wymienione winy było niezwykle surową karą. Wspomnieliśmy, że przełożeni mieli obowiązek powiadomić „opata o nieposłuszeństwie brata, który już nie powinien być nazwany synem Bożym, lecz sługą szatana, gdyż on przez złe uczynki przyczyniając się do spustoszenia w duszach świętych, jest jakby świerzbem powstałym na zdrowym ciele”<sup>98</sup>. Następnie opat wzywał takiego mnicha i w obecności jego przełożonych oraz całej wspólnoty upominał go w dłuższym przemówieniu. Zwracał przede wszystkim uwagę na nieposłuszeństwo, którym obrażał samego Boga. Porównywał winnego brata do Judasza, który „obludnie całując Pana, zgotował Mu hańbę, ty zaś, pozornie służąc Bogu, jeszcze bardziej buntujesz się przeciw Niemu. Tamten Judasz jako fałszywy uczeń zdradził Nauczyciela, ty zaś, nosząc święte imię chrześcijanina, diabła obierasz sobie za mistrza”<sup>99</sup>. Nieposłuszeństwo mnicha zdaniem opata zostanie surowo ukarane przez Boga: „Jakież, nieśczęsna duszo, będziesz miała wobec Boga usprawiedliwienie dla swoich grzechów (Ps 141,4), skoro twoje złe czyny staną przeciwko tobie i piekło będzie czyhać na ciebie?”<sup>100</sup>.

Wyłączenie mnicha ze wspólnoty nie polegało jednak na usunięciu go, tylko na obojętnym traktowaniu. Po publicznej naganie opata musiał on opuścić miejsce modlitwy (oratorium), nie mógł spożywać wraz z innymi posiłków, uznany był za nieprzyjaciela pozostałych braci, nikt też nie powinien go pocieszać, ale traktować z dystansem. Jego przełożony

<sup>94</sup> W *Regule* zostali nazwani zuchwałymi, pysznymi, niechętnymi i nieposłusznymi (por. Eugippius, *Regula* XXXIX 1).

<sup>95</sup> Za wykroczenie uznawano również jedzenie i picie czegokolwiek poza wspólnym posiłkiem (por. Eugippius, *Regula* XXXVIII 1-8).

<sup>96</sup> Eugippius, *Regula* XXXIX 4-6, ŻM 50, 888.

<sup>97</sup> Por. *Regula Magistri* XII 1-6, ŻM 40, 158.

<sup>98</sup> Eugippius, *Regula* XL 1-3, ŻM 50, 888-889.

<sup>99</sup> Eugippius, *Regula* XL 9-10, ŻM 50, 889.

<sup>100</sup> Eugippius, *Regula* XL 37, ŻM 50, 891.

wyznaczał mu jakąś samodzielną i wykonywaną w całkowitej samotności pracę<sup>101</sup>. Kara była do tego stopnia dotkliwa, że nawet „cokolwiek zostanie mu podane, niech nikt nie znaczy tego znakiem krzyża. Cokolwiek zaś wykona ponad zlecone sobie zadanie, należy to wniwecz obrócić”<sup>102</sup>. W całej tej karze chodziło o jedno – by taki brat miał świadomość swojej winy i ciągle ją rozpamiętywał, co stanowiło dla niego niezwykle uciążliwą pokutę. Sposób traktowania wyłączonego brata przejął Eugipiusz od autora *Reguły Mistrza*, który szczegółowo ustalił przepisy odnoszące się do kary wymierzanej przez opata za nieposłuszeństwo w podległym mu klasztorze<sup>103</sup>.

Wspomniane nieposłuszeństwo, jakiego dopuszczał się mnich, nie zawsze uznawane było za ciężkie przewinienie. Prawodawca pisze bowiem, że opat ze względu na lekkość wykroczenia nie musiał podwajać u niego postów. Prawdopodobnie przy decyzji o wielkości winy opat brał pod uwagę częstotliwość nieposłuszeństwa oraz względem czego zostało ono popełnione. Mamy tutaj do czynienia z wolną decyzją opata, o czym była już wcześniej mowa. W sytuacji uznania małego wykroczenia ukaranemu mnichowi przełożony (*praepositus*), kierując się miłosierdziem, miał podać „trochę wspólnej polewki i nieco zwykłego chleba oraz wody; gdy zaś bracia wolni od winy będą posilać się o godzinie dziewiątej, to jego posiłek będzie odłożony aż do wieczora”<sup>104</sup>. Należy podkreślić użycie przez autora *Reguły* słowa „miłosierdzie”, dokładniej zaś powiedziane jest, że przełożony z miłosierdzia (*pro misericordia*) udzieli mu nieco pokarmu i napoju. Cały bowiem przebieg wymierzania kary, czyli wyłączenie ze wspólnoty, pozbawienie możliwości jakichkolwiek kontaktów, można ocenić nie tylko jako niezwykle surowe, ale i pozbawione najmniejszego znaku miłości bliźniego. Nie wolno jednak zapominać, że w całej karze chodziło też o aspekt wychowawczy, aby winny zdał sobie sprawę ze swojego czynu i nigdy do niego nie wracał. Zadaniem każdej reguły zakonnej było prowadzenie mnichów do zbawienia i miał im w tym pomagać opat. Stąd też jego surowość, ale przecież niepozbawiona sprawiedliwości, skoro, jak stwierdziliśmy, *Reguła* pozwalała mu ocenić wielkość winy i tym samym ulżyć nieco cierpieniom ukaranego mnicha.

Eugipiusz przewidywał też sytuację, w której któryś ze współbraci zapragnie jawnie albo też potajemnie rozmawiać z ukaranym mnichem,

<sup>101</sup> Por. Eugippius, *Regula* XL 38-43, ŻM 50, 891.

<sup>102</sup> Eugippius, *Regula* XL 44-45, ŻM 50, 892.

<sup>103</sup> Por. *Regula Magistri* XIII 1-73, ŻM 40, 159-164.

<sup>104</sup> Eugippius, *Regula* XL 48-49, ŻM 50, 892.



wówczas „popadnie w tę samą karę wyłączenia”<sup>105</sup>. Spotkają go te same reperkusje i będzie musiał w podobny sposób zadośćuczynić za popełnioną winę, czyli za to, „że udzielił pociechy sprawcy zła”<sup>106</sup>. Wspomniane zadośćuczynienie odnosiło się do Boga i całej wspólnoty i polegało na tym, że winny „leżąc na ziemi przed wejściem do oratorium”, błagał „z płaczem o przebaczenie w czasie przerwy przy odmawianiu psalmów”<sup>107</sup>. Opat mógł jednak „szybciej udzielić przebaczenia ze względu na wielkość winy”<sup>108</sup>.

Kara wyłączenia ze wspólnoty trwała trzy dni. Po ich upływie, „jeśli [...] bracia wyłączeni zachowaliby się tak arogancko, że trwając w uporze serca, nie chcieliby zadośćuczynić przed opatem na trzeci dzień o godzinie dziewiątej, to zostaną poddani karze chłosty z zachowaniem troski o ich życie; a gdyby opat uznał to za stosowne, niech zostaną wydaleny z klasztoru”<sup>109</sup>. Uzasadnieniem tego przepisu jest to, że życie prowadzone w klasztorze wymagało całkowitego posłuszeństwa i pokory, skupienia uwagi na rzeczach duchowych, a nie cielesnych i światowych<sup>110</sup>.

#### 4. Niejasności terminologiczne związane ze słowem *praepositus*

Do wyjaśnienia pozostaje jeszcze problem terminologii, jaką posługuje się Eugipiusz w odniesieniu do opata. Wspomnieliśmy już, że jego *Reguła* rozpoczyna się od dosłownego zacytowania dwóch części pochodzących z *Reguły* św. Augustyna, co powoduje wykorzystanie tych samych słów, jakich używa biskup Hippony. Największą trudność sprawia termin *praepositus*, który w przejętym przez Eugipiusza tekście pochodzącym od Augustyna pojawia się aż trzynaście razy<sup>111</sup>. Dla Augustyna jest to bez wątpienia przełożony czuwający nad całą wspólnotą. W *Ordo Monasterii* św. Augustyna obok przełożonego pojawia się też „ojciec” (*pater*): „po Bogu należy czcić swego ojca, przełożonemu zaś swojemu trzeba być posłusznym”<sup>112</sup>. Biskup Hippony w *Praeceptum* (VII 1) mówi też o posłuszeństwie kapłanowi (*presbyteri*). Zdaniem M. Krausgrubera kie-

<sup>105</sup> Eugippius, *Regula* XL 51, *ŻM* 50, 892.

<sup>106</sup> Eugippius, *Regula* XL 56, *ŻM* 50, 892.

<sup>107</sup> Eugippius, *Regula* XL 57, *ŻM* 50, 893.

<sup>108</sup> Eugippius, *Regula* XL 58, *ŻM* 50, 893.

<sup>109</sup> Eugippius, *Regula* XL 60-62, *ŻM* 50, 893.

<sup>110</sup> Por. Eugippius, *Regula* XL 63-65, *ŻM* 50, 893.

<sup>111</sup> Por. Eugippius, *Regula* I 15.17.33.91.93.98.112.113.115.120.140.142.144.

<sup>112</sup> Augustinus, *Ordo monasterii* 6, *ŻM* 27, 152.

dy św. Augustyn wymienia ojca, ma na myśli biskupa, któremu podlegał klasztor. Eugipiusz natomiast identyfikuje go z przełożonym. Potwierdzeniem tego jest cytowany już fragment przejęty od Nowata, w którym pisze: „Opat jest ojcem” (*Abbas pater est*)<sup>113</sup>.

Czy rzeczywiście Eugipiusz stosuje podwójną terminologię na określenie opata (*abbas – praepositus*) w zależności od tego, czyj tekst zapożycza? Można tak sądzić, zwłaszcza że w dalszej części swojej *Reguły*, kiedy korzysta z innych autorów niż Augustyn, posługuje się słowem „abbas” na określenie przełożonego całego klasztoru. Nie do końca jednak Eugipiusz jest wierny terminologii w tekstach przejętych z *Reguły Mistrza*. Warto zwrócić uwagę na dwa fragmenty, w których dokonuje pewnej „korekty” cytowanych przez siebie tekstów ze wspomnianej *Reguły Mistrza*, kiedy ten używa słowa „przełożony” (*praepositus*). Zwrócił na to uwagę A. de Vogüé. Chodzi mianowicie o przepis odnoszący się do spóźnienia braci na modlitwę. W *Regule Mistrza* czytamy, że po takim wykroczeniu „niech od razu ze swymi przełożonymi będą wyłączeni” (*una cum praepositis suis*)<sup>114</sup>. W dalszej zaś części prawodawca nakazuje, aby taki brat był „wyłączony ze swoimi przełożonymi” (*cum suis praepositis*)<sup>115</sup>. U Eugipiusza pierwszy przejęty od Mistrza tekst brzmi nieco inaczej: „cum decano suo”, co w polskim przekładzie oddane zostało przez „ze swoim bezpośrednim przełożonym”<sup>116</sup>, który oznacza tutaj dziekana, przełożonego nad grupą mnichów. W drugim tekście zaś Eugipiusz pisze, aby brat spóźniający się na modlitwę opuścił oratorium „wraz ze swoim bezpośrednim przełożonym, to jest dziekanem” (*cum suis*<sup>117</sup>, *praeposito hoc est decano*)<sup>118</sup>. Tego typu różnicowanie na *prepositus* i *decanus* wskazywałoby, że wspólnota w Lucullanum, w odróżnieniu od wspólnoty z *Reguły Mistrza*, posiadała przełożonego dla grupy liczącej 10 braci, dlatego nazywany był on *decanus*. Warto przywołać jeszcze *Regulę* św. Benedykta, który wymienia także dziekanów (*decani*), czyli braci wybieranych przez opata „mających dobrą

<sup>113</sup> Por. M. Krausgruber, *Die Regel des Eugippius: die Klosterordnung des Verfassers der Vita Sancti Severini im Lichte ihrer Quellen*, Thaur 1996, s. 217. Eugippius, *Regula* XXIX 26, *ŻM* 50, 868.

<sup>114</sup> *Regula Magistri* LXXIII 3, *ŻM* 40, 298.

<sup>115</sup> *Regula Magistri* LXXIII 7, *ŻM* 40, 298.

<sup>116</sup> Eugippius, *Regula* XXI 3, *ŻM* 50, 838.

<sup>117</sup> A. de Vogüé uważa, że użyte tutaj *suis* w liczbie mnogiej należy potraktować jako lapsus (por. *Histoire littéraire du mouvement monastique dans l'antiquité*, t. 8, s. 371, przyp. 88).

<sup>118</sup> Eugippius, *Regula* XXI 7, *ŻM* 50, 839.

opinię i prowadzących świątobliwe życie [...]. Oni mają czuwać nad swoimi dziekaniami (*super decanias suas*) we wszystkich sprawach według przykazań Bożych i poleceń opata (*praecepta abbatis sui*)”<sup>119</sup>. Należałoby zatem podsumować, że zastosowana przez Eugipiusza poprawka w przejętym fragmencie z *Reguły Mistrza* konieczna była z powodu liczebności jego klasztoru. Zdaniem ks. M. Starowieyskiego klasztor, dla którego napisana była *Reguła Mistrza*, liczył tylko dwudziestu sześciu mnichów<sup>120</sup>. Dlatego był tam opat (*abbas*), dwóch przełożonych (*praepositi*) i bezpośrednio podlegający opatowi szafarz (*cellarius*). Ze względu na niewielką liczbę braci zbędna okazała się funkcja dziekana, o której wspomina Eugipiusz. Wracając do zacytowanych tekstów Augustyna, należałoby stwierdzić, że Eugipiusz trzyma się linii biskupa Hippony w początkowych partiach swojej *Reguły*. Dla niego, podobnie jak dla Augustyna, *praepositus* to jedyny przełożony wspólnoty, czyli opat, nie zaś przełożony lub dziekan<sup>121</sup>.

Inaczej jest jednak, kiedy Eugipiusz przywołuje fragment *Reguły* Pachomiusza, w którym mowa jest o tym, jaki powinien być przełożony, i używa tej samej terminologii, czyli *praepositus*, co wskazywałoby na istnienie, obok opata, przełożonego lub też przełożonych w jego klasztorze<sup>122</sup>. Eugipiusz, cytując wspomnianą *Regułę*, pisze, że *praepositus* nie ma przeciwstawiać się „władzom wyższym (*sublimioribus potestatibus*) powodowany pychą”<sup>123</sup>, co zdaniem Vogüé można rozumieć jako komuś będącemu poza klaszturem<sup>124</sup>. Rozróżnienie terminologiczne dostrzec można zwłaszcza wówczas, kiedy Pachomiusz poleca, aby przełożony domu (*praepositus domus*) zawiadomił ojca (*patrem monasterii*) o zaginięciu czegoś na drodze, polu lub w klasztorze<sup>125</sup>. Podobną podwójną terminologię stosuje wówczas, kiedy mówi o konieczności powiadomienia ojca (*patrem monasterii*) przez przełożonego (*praepositum*), gdy ktoś ucieknie z klasztoru<sup>126</sup>. Tak samo ma postąpić, kiedy zauważy popełniony

<sup>119</sup> Benedictus, *Regula* 21 1-2, *ŻM* 40, 436.

<sup>120</sup> Por. M. Starowieyski, *Reguła Mistrza. Wprowadzenie*, w: *Starożytne Reguły Zakonne*, PSP 26, Warszawa 1980, 157.

<sup>121</sup> Por. de Vogüé, *Histoire littéraire du mouvement monastique dans l'antiquité*, t. 8, s. 371.

<sup>122</sup> Por. Eugippius, *Regula* XXVI 1-46, *ŻM* 50, 848-850; Pachomius Tabennensis, *Praecepta et instituta* 18 (159), *ŻM* 11, s. 159-164.

<sup>123</sup> Eugippius, *Regula* XXVI 4, *ŻM* 50, 848.

<sup>124</sup> Por. de Vogüé, *Histoire littéraire du mouvement monastique dans l'antiquité*, t. 8, s. 372-372, przyp. 91.

<sup>125</sup> Por. Pachomius Tabennensis, *Praecepta et instituta* 11 (152), *ŻM* 11, 158.

<sup>126</sup> Por. Pachomius Tabennensis, *Praecepta et instituta* 12 (153), *ŻM* 11, 158-159.

w podległym mu domu grzech<sup>127</sup>. W każdym wymienionym przypadku brak reakcji przełożonego skutkować miał karą. Doniesienie na przełożonego mieli składać też mnisi, kiedy ten okazywał się być niedbały, zbyt surowy dla braci i przekraczał w klasztorze swoje kompetencje<sup>128</sup>. We wszystkich tych tekstach mowa jest o opacie i przełożonym, co wskazuje, jak wcześniej zaznaczyliśmy, na wyraźne rozróżnienie w terminologii opata (ojca) od przełożonego.

Kiedy Eugipiusz powtarza za *Regułą Mistrza* przepisy odnoszące się do wyłączenia braci ze społeczności za popełnione winy, używa za wykorzystanym przez siebie źródłem tych samych określeń. Mówi o przełożonych w liczbie mnogiej, którzy powinni donieść opatowi (*a praepositis abbati*) o wszystkich przypadkach nieposłuszeństwa mnichów<sup>129</sup>. Taką samą terminologię używa, gdy cytuje przepis dotyczący traktowania brata wyłączonego ze wspólnoty. Po powiadomieniu opata przez przełożonych o nieposłuszeństwie brata (*a praepositis abbati*) opat wezwie winnego (*conuocet eum Abbas*) i w obecności jego przełożonych (*praesentibus suis praepositis*)<sup>130</sup> oraz całej społeczności skieruje do niego słowa napomnienia.

Warto podać jeszcze dwa przykłady dokonania zmiany z zapożyczonego przez Eugipiusza źródła. Wyłączenie winnego brata ze wspólnoty polegało między innymi na tym, że nie mógł on spożywać posiłków wraz z innymi. Eugipiusz pisze, że opat posiadał władzę, by nieco złagodzić karę i wówczas przełożony (*praepositus*)<sup>131</sup> z miłosierdzia udzielał mu trochę wspólnej polewki. W cytowanym źródle, czyli w *Regule Mistrza*, jest jednak powiedziane „a praeposito suo”<sup>132</sup>. Vogüé uważa, że użyte przez Eugipiusza słowo „praepositus” nie musi oznaczać przełożonego jakiejś grupy mnichów (co sugeruje *Reguła Mistrza* przez użycie zaimka „suus”), ale opata. Podobną sytuację spotykamy, kiedy mowa jest o pracy ekskomunikowanego brata. W *Regule Mistrza* powiedziane jest, że przez swojego przełożonego (*a praeposito suo*) ma

<sup>127</sup> Por. Pachomius Tabennensis, *Praecepta et instituta* 13 (154), ŻM 11, 159.

<sup>128</sup> Por. Pachomius Tabennensis, *Praecepta et instituta* 17 (158), ŻM 11, 159.

<sup>129</sup> Por. Eugippius, *Regula* XXXIX 3, ŻM 50, 888 i *Regula Magistri* XII 3, ŻM 40, 158.

<sup>130</sup> Por. Eugippius, *Regula* XL 1 i 4, ŻM 50, 888-889 oraz *Regula Magistri* XIII 1 i 5, ŻM 40, 159.

<sup>131</sup> Eugippius, *Regula* XL 48, ŻM 50, 892.

<sup>132</sup> *Regula Magistri* XIII 51, ŻM 40, 162.

zostać odłączony od pozostałych mnichów i otrzymać inną pracę<sup>133</sup>. Eugipiusz całkowicie skraca ten fragment, pomija wyrażenie „*praepositus suus*” i pisze tylko, że taki brat ma być „skierowany także do jakiejś pracy na osobności”<sup>134</sup>.

Podsumowując, należy stwierdzić, że Eugipiusz nie zawsze jest konsekwentny, gdy idzie o terminologię w przytaczanych tekstach. Z całą pewnością nie do końca precyzyjnie przejął od cytowanych przez siebie autorów słownictwo odnoszące się do przełożonych lub przełożonego w klasztorze. Fragmenty *Reguły* św. Augustyna powtórzył bez jakichkolwiek zmian. „*Praepositus*” występujący u Augustyna, który jest przełożonym całego klasztoru, oznacza kilka razy w *Regule Mistrza* przełożonych grupy<sup>135</sup>. Tylko w tekstach przejętych od biskupa Hippony słowo „*praepositus*”, podobnie jak on, odniósł do najważniejszego i jedyne przełożonego całego klasztoru, czyli opata. W pozostałych przypadkach rozróżnia przełożonych i dziekanów, których z pewnością nie można uważać za opatów, tak jak zresztą w cytowanych przez niego regułach. Bywa też i tak, że dokonuje zmian w niektórych zapożyczonych tekstach, o czym mogliśmy się przekonać, porównując kilka fragmentów pochodzących z *Reguły Mistrza*. Może należy zgodzić się z opinią A. K. Gometz, że Eugipiusz zgodnie ze świadectwem Izydora z Sewilli potraktował swoją *Regułę* jako testament dla mnichów w Lucullanum, której zadaniem nie było ustalenie przepisów odnoszących się do codziennych praktyk znajdującego się tam klasztoru św. Seweryna. Chodziło mu raczej o przekazanie zbioru przepisów pochodzących z różnych wczesnochrześcijańskich reguł, które miały służyć jako przewodnik dla opata zawierający szeroki zakres materiałów monastycznych<sup>136</sup>. Tego typu teoria, przynajmniej w odniesieniu do funkcji opata, wyjaśniałaby pojawiające się w *Regule* Eugipiusza niekonsekwencje w stosowaniu przez niego terminologii *abbas – praepositus – decanus*. Wszystko to nie zmienia jednak faktu, że opat (*abbas*) w klasztorze Eugipiusza w Lucullanum zajmował najważniejsze miejsce, jego funkcja zaś należała do najbardziej odpowiedzialnych przed Bogiem i wspólnotą, którą kierował.

<sup>133</sup> *Regula Magistri* XIII 55, ŻM 40, 163.

<sup>134</sup> Eugippius, *Regula* XL 52, ŻM 50, 892.

<sup>135</sup> Por. de Vogüé, *Histoire littéraire du mouvement monastique dans l'antiquité*, t. 8, s. 372.

<sup>136</sup> Por. A.K. Gometz, *Eugippius of Lucullanum: A Biography*, Leeds 2008, s. 246.

## Bibliography

### Sources

- Augustinus, *Ordo monasterii*, ed. L. Verheijen, *La Règle de saint Augustin*, t. 1: *Tradition manuscrite: Ordo monasterii*, Paris 1967, s. 148-152, tł. P. Nehring, *Reguła św. Augustyna: Porządek klasztoru*, w: Św. Augustyn, *Pisma monastyczne*, ŻM 27, 151-153, s. Kraków 2007.
- Augustinus, *Praeceptum*, ed. L. Verheijen, *La Règle de saint Augustin*, t. 1: *Tradition manuscrite: Praeceptum*, Paris 1967, s. 415-435, tł. P. Nehring, *Reguła św. Augustyna: Praeceptum*, w: Św. Augustyn, *Pisma monastyczne*, ŻM 27, s. 155-168, Kraków 2007.
- Benedictus, *Regula*, PL 66, 215-930, tł. B. Turowicz, Święty Benedykt z Nursji, *Reguła*, w: „*Reguła Mistrza*”. „*Reguła*” św. Benedykta, ŻM 40, Kraków 2006, s. 387-503.
- Cassianus, *De institutis coenobiorum et De octo principalium vitiorum remediis libri XII*, ed. J.-C. Guy, SCh 109, Paris 2011.
- Eugippius, *Regula*, ed. F. Villegas – A. de Vogüé, CSEL 87, Vien 1976, tł. K. Obrycki, *Reguła Eugipiusza*, w: *Zachodnie reguły monastyczne*, ŻM 50, Tyniec 2013, s. 799-899.
- Isidorus Hispalensis, *De viris illustribus*, PL 83, 1081-1106.
- Novatus, *Sententiae*, ed. F. Villegas, *Les sentences pour les moines de Novat le Catholique*, „*Revue Bénédictine*” 86 (1976) s. 49-74.
- Pachomius Tabennensis, *Praecepta atque iudicia*, ed. A. Boon, Louvain 1932, tł. M. Starowieyski, *Pachomiana latina: Przykazania i orzeczenia*, w: *Pachomiana latina*, ŻM 11, Kraków 1996, s. 165-169.
- Pachomius Tabennensis, *Praecepta et instituta*, tł. M. Starowieyski, *Pachomiana latina: Przykazania i postanowienia*, w: *Pachomiana latina*, ŻM 11, Kraków 1996, s. 156-164.
- Regula Magistri*, PL 88, 943-1052, tł. T.M. Dąbek, *Reguła Mistrza*, w: „*Reguła Mistrza*”. „*Reguła*” św. Benedykta, ŻM 40, Kraków 2006, s. 65-371.

### Studies

- Bober A., *Ostatnie odkrycie patrystyczne (Reguła Eugipiusza)*, „*Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*” 28/4 (1981) s. 131-136.
- Bober A., *Seweryn, działacz społeczno-polityczny w Noricum (V w.)*, Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia 1, Poznań 1984.
- Czyżewski B., *Reguła Mistrza o wyborze i nauczaniu opata*, „*Vox Patrum*” 70 (2018) s. 243-258.
- Degórski B. – Mirri L.M., *Eugippio. La Regola*, Testi Patristici 183, Roma 2005.
- Degórski B. – Mirri L.M., *Eugippio Abate. La Regola* (traduzione e note), w: *Eugippio Abate. Opere*, ed. A. Genovese, Scrittori della Chiesa di Aquileia 7, Roma – Aquileia 2012, s. 139-249.

- Degórski B., *Le fonti e le tematiche teologiche della Regula di Eugippio*, „Vox Patrum” 75 (2020) s. 89-120.
- Degórski B., *Breve storia del ritrovamento e dell’edizione delle Regula di Eugippio*, „Dissertationes Paulinorum” 30 (2021) s. 85-94.
- Drączkowski F., *Święty Seweryn Apostoł Noricum*, „Vox Patrum” 4 (1983) s. 81-87.
- Dunn M., *The Emergence of Monasticism. From the Desert Fathers to the Early Middle Ages*, Oxford 2000.
- Eborowicz W., *Eugipiusz*, EK IV 1296.
- Gégerat Ph., *Introduction: I. Eugippe*, w: *Eugippe, Vie de Saint Séverin*, SCh 374, Paris 1991, s. 7-15.
- Génestout A., *Le plus ancien témoin manuscrit de la Règle du Maître: le Parisinus latin 12634*, „Scriptorium” 1/1 (1946) s. 129-142.
- Gometz A.K., *Eugippius of Lucullanum: A Biography*, Leeds 2008.
- Kasprzak D., *Przepisy dotyczące ubóstwa monastycznego w Regule Eugipiusza (ok. 530-535)*, w: *Lex Tua Veritas. Księga pamiątkowa dedykowana jego Magnificencji Księdzu Profesorowi Janowi Maciejowi Dyduchowi z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. P. Majer – A. Wójcik, Kraków 2010, s. 137-146.
- Kasprzak D., *Życie monastyczne jako podążanie wąską drogą posłuszeństwa według Reguły Eugipiusza*, w: *Fructus Spiritus est Caritas. Księga jubileuszowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Franciszkowi Drączkowskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin, czterdziestopięciolecia święceń kapłańskich i trzydziestopięciolecia pracy naukowej*, red. M. Wysocki, Lublin 2011, s. 181-195.
- Krausgruber M., *Die Regel des Eugippius: die Klosterordnung des Verfassers der Vita Sancti Severini im Lichte ihrer Quellen*, Thaur 1996.
- Leyser A.C., *Authority and Asceticism from Augustine to Gregory the Great*, Oxford 2000.
- Obrycki K., *Wstęp*, w: *Eugipiusz, Żywot św. Seweryna. Reguła*, ŻM 13, Kraków 1996, s. 11-47.
- Obrycki K., *Życie i działalność literacka Eugipiusza*, w: *Eugipiusz, Dzieła*, PSP 32/1, Warszawa 1985, s. 11-27.
- Pavan V., *Eugippius*, w: *Dictionnaire Encyclopédique du Christianism Ancien*, t. 1, Paris 1990, s. 906-907.
- Starowieyski M., *Reguła Eugipiusza – Wstęp*, w: *Zachodnie reguły monastyczne*, ŻM 50, Tyniec 2013, s. 791-796.
- Starowieyski M., *Reguła Mistrza. Wprowadzenie*, w: *Starożytne Reguły Zakonne*, PSP 26, Warszawa 1980, 156-160.
- Nowy słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, red. M. Starowieyski – J.-M. Szymusiak, Poznań 2018, s. 321-323.
- Vogüé A. de, *La Règle d’Eugippe retrouvée?*, „Revue d’ascétique et de mystique” 47 (1971) s. 233-265.

- 
- Vogüé A. de, *Quelques observations nouvelles sur la Règle d'Eugippius*, „Benedictina” 22 (1975) s. 31-41.
- Vogüé A. de, *Praefatio*, w: Eugippius, *Regula*, red. F. Villegas – A. de Vogüé, CSEL 87, Vienne 1976, s. III-XXVII.
- Vogüé A. de, *Le Maître, Eugippe et S. Benoît*, w: *Regulae Benedicti Studia – Supplementa*, t. 17, Hildesheim 1984.
- Vogüé A. de, *Histoire littéraire du mouvement monastique dans l'antiquité. Première partie. Le monachisme latin*, t. 6, Paris 2002.
- Vogüé A. de, *Histoire littéraire du mouvement monastique dans l'antiquité. Première partie. Le monachisme latin*, t. 8, Paris 2003.